

MICHAEL RIEßLER (BERLIN)

Vårvinter – kevättalvi – gidđadálvi
Om en inlånad årstid i svenska och norska

”Smält min is, låt min snö gå i tö“, suckade vintern till våren.
„Kanhända, kanhända om solen vill,
vi väntar väl ännu en månad till, så kanske det sker“, sjöng våren.
(ur *Gralstänk* av Gustaf Fröding)

1. DE ÅTTA ÅRSTIDERNAS RIKE

Beteckningar som de ”åtta årstidernas folk“ för samerna eller de ”åtta årstidernas rike“ för Sápmi – Sameland har jag träffat på ett par gånger. De åtta årstiderna som beteckning för något ”samiskt“ verkar dock uteslutande förekomma i populära beskrivningar.¹ Där beskrivs de åtta årstiderna i samband med renskötarnas årscykel, och de renskötande samernas åtta årstider är som följer:² 1. *gidđa* – ’vår’: kalvningstid, 2. *gidđageassi* – ’försommar’ (lit. ’vårsommar’): flyttning till sommarbeteslandet, 3. *geassi* – ’sommar’: tiden då renarna befinner sig i sommarbeteslandet där kalvmärkningen sker, 4. *čakčageassi* – ’sensommar’ (lit. ’höstsommar’): flyttning ner mot lågfjäll där brunsten och slakt av rentjurarna sker, 5. *čakča* – ’höst’: parningstid, 6. *čakčadálvi* – ’förvinter’ (lit. ’höstvinter’): flyttning till vinterbeteslandet, 7. *dálvi* – ’vinter’: tiden då renarna är i vinterbeteslandet, 8. *gidđadálvi* – ’vårvinter, senvinter’: flyttning till kalvningslandet (jfr. Karlsson, Constenius 1997).

Beteckningen ”de åtta årstidernas folk“ för samerna har möjligen präglats av etnografen Ernst Manker i hans bok med samma titel som utkom 1963.

De åtta årstiderna övergår i varandra enligt ungefär följande schema: vårvinter mars–april, vår maj–juni, vårsommar juni, sommar juli–augusti, höstsommar augusti, höst september–oktober, höstvinter november, vinter december–mars (Manker 1963, 61).

¹ Jfr. en rad nätsidor, t. ex. <http://www.eightseasons.com/>, http://www.fjallen.nu/sapmi/ren_aret.htm, <http://www.sametinget.se/sapmi/arstid.html>. Klichén om de åtta samiska årstiderna tar sig också underliga uttryck: ”... helt nytt koncept i bryggeribranschen. Gellivare Bryggeri presenterar i dagarna det nya ölet Jahki. Det handlar egentligen inte om ett öl, utan om åtta olika öl som var och en representerar en av de samiska årets åtta årstider“ (<http://www.lappland.se/news/v4898/index.html>).

² Årstidsnamnen är de samma för alla samiska språk, de skiljer sig bara ljudlagsenligt. Jag använder här de nordsamiska orden.

Indelningen i åtta årstider kan emellertid knappast vara resultat av samernas anpassning till renens årstidsbundna livslopp som det ibland påstås. Rennäringen påbörjades inte förrän efter medeltiden. Den var dessutom aldrig kännetecknande för alla samer. Inte heller är de åtta årstiderna någon unik samisk särart. Åtta årstider återfinns även i finska och estniska.³ Möjligen har även andra finno-ugriska eller uraliska folk en likadan årsindelning.

Vid sidan av de vanliga fyra årstiderna har samiska, finska och estniska sammansättningar för mellanårstiderna. Dessa sammansättningar är helt genomskinliga. Ordet *höstvinter* i svenska är också genomskinligt. Men om ordet överhuvudtaget godkänns som svenskt skulle det i bästa fall kunna betraktas som ett ad hoc-kompositum. Sammansättningarna i samiska, finska och estniska är däremot lexikaliserade.

Även sammansättningen *vårvinter* i svenska måste betraktas som lexikaliserad. Det är emellertid den ända årstidsbeteckningen i rikssvenska som är sammansatt på det sättet. Bortsett från detta finns det naturligtvis ord för mellanårstiderna i svenska såväl som i andra språk. De är i regel sammansättningar som *försommar*, *senhöst*, jfr. ty. *Frühsommer*, *Spätherbst*.

Möjligen är det genomskinligheten av sammansättningen *vårvinter* som hindrar en att se ordet som en rätt så ovanlig årstidsbeteckning. Jag kom själv att tänka på det först när jag stötte på det motsvarande samiska ordet.

Måste *vårvinter* i svenska betraktas som översättningslån, eller har sammansättningen av *vinter* och *vår* i svenska slumpmässigt skett enligt samma princip som i samiska, finska och estniska?

2. DEN FEMTE ÅRSTIDEN I SVENSKA OCH NORSKA

Artikeln *vårvinter* i *Svensk ordbok* ser ut så här:

vårvinter subst. -*ern* -*rar* - övergångstiden mellan vinter och vår <syn. senvinter>

Samma förklaring ger *Bonniers svenska ordbok*. Enligt Almhult (1955) är *vårvinter* en "vinter som håller på att övergå till vår." SAOL har *vårvinter* som kompositum i artikeln 'vår'. Ordet finns inte i *Svenska ord*. Annars är det i flera mindre ordböcker som ordet inte tagits med.

Man tänker på *vårvinter* kanske först och främst som en företeelse som hör hemma i Nordskandinavien, jfr. följande belägg:

April i Jämtland, den värsta kylan har släppt taget och snön singlar vackert ned, vissheten om att vi inte släpper undan vårvintern det här året heller börjar sätta sig.
(K.K.C.)

³ Fi. *kevättalvi*, *kevät*, *kevätkesä*, *kesä*, *syyskesä*, *syksy*, *syysytalvi*, *talvi*; estn. *kevadtalv*, *kevad*, *kevadsuvi*, *suvi*, *sügissuvi*, *sügis*, *sügistalv*, *talv* 'vårvinter, vår, vårsommar, sommar, höstsommar, höst, höstvinter, vinter'.

Semantiskt kunde *vårvinter* – trots att det handlar om en vintrig årstid – därmed placeras i samma ordgrupp som sv. *brittsommar*, ty. *Altweibersommer*, eng. *indian summer*, fi. *ruskan aika* 'Ruskatiden', bulg. *cigansko ljato* lit. 'zigenaresommar' etc. eftersom det inte riktigt utgör en del av årstidernas system utan snarare betecknar en speciell tid som står utanför de egentliga årstiderna. De associationer som förknippas med dessa beteckningar är genomgående positiva – det handlar om en särskild vacker årstid som inte nödvändigtvis inträffar varje år. Dessutom kan de nog alla också ha något klichémässigt över sig.

I motsats till beteckningarna ovan är *vårvinter* dock en beteckning för en del av vintern. Kan det vara betingat av klimatet? Är *vårvinter* något av ett kulturellt fenomen, unikt för ett område längst upp i Nordeuropa, där snarare vintern än någon annan årstid kan bli till något speciellt?

Ordet *vårvinter* finns faktiskt inte i isländska eller danska, för att inte tala om engelska eller tyska. Även flera svenska informanter, företrädesvis från sydligare landsdelar, påstod sig inte känna till ordet. Av andra – även de undantagslös icke-norrlänningar – fick jag slutligen veta att *vårvinter* inte alls är något positivt; de associerade denna årstid först och främst till blåst och regn.

Jag trodde mig ha hört *vårvinter* också på norska. Ordet finns dock varken i *Bokmålsordboka* eller i *Nynorskordboka*. Men jag ska visa senare att det finns ett par norska belägg på *vårvinter*.

3. VÅRVINTER – ETT LÅNORD?

För att pröva lånordshypotesen hoppades jag kunna belägga ordets bruk i det nordöstskandinaviska språkområdet med kontakter med finska och samiska. De ända dialektordböcker där jag hittade *vårvinter* var dock Vendell (1904) och Wessman (1932). Intressant nog: här finns inte bara *vårvinter* utan även *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinter*.

Jag hittade emellertid ett belägg i en dialekttext från Lappland

En gång en vårvinter ville dem att Andreas som var dukti på å ränn på skia skull fara åt Arvidsjaur å sök åt en sjukling (Grundström 1990).

Även med hjälp av Umeå Dialektarkivs (DAUM) sökmaskin på internät (<http://www.umu.se/daum/>) lyckades jag finna tre belägg på *vårvinter*, alla i tidningstext, varav en ur en finlandssvensk tidning. Dessutom hittade jag nio belägg på *vårvinter* i nynorskdelen av Setelarkiv til Norsk Ordbok (SNOB; <http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/leksikografi/setelarkivet?base=NOB>).

Beläggen påträffas både i litteratur och i tidningar. Ett belägg förekommer dock i en faktabok. Varken de nynorska eller DAUM-beläggen kan betraktas som

dialektala. Jag kommer därför att redovisa dem nedan, när jag tar upp frågan om *vårvinter* som en nordlig provinsialism.⁴

Inledningsvis var det endast ordet *vårvinter* som jag försökte spåra. Vad som kom att förskjuta undersökningens fokus var insikten att i de östsvenska dialekterna i Finland brukas bevisligen inte bara *vårvinter* utan även *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinter*. Enligt Bergroth (1928, 309) ”betecknas övergångsperioderna mellan årstiderna [också i finlandssvenskt⁵ talspråk] ofta med sammansatta årstidnamnen: *vårvinter*, *vårsommar*, *höstsommar*, *höstvinter*“. Saxén (1904) antar att fsv. *vårsommar* och *vårvinter* är översättningslån av fi. *kevätkesä*, *kevättalvi* (Saxén 1904, 304). Det är troligt att alla fyra sammansatta årstidnamn är översättningslån från finska. (Enligt Saxén beläggs endast *vårsommar* och *vårvinter* i finlandssvenska) Finlandssvenskan skulle då ha lånat in hela det åttadelade finska systemet för årstidernas beteckning.

I så fall kan sverigesvenskans *vårvinter* ha lånats in via finlandssvenska. Bergroth (1928) noterar att *vårvinter* förekommer ”icke så sällan i rikssvensk litteratur [...] *Vårsommar* däremot kan på högsvenska återges med *försommar*, *höstsommar* med *sensommar*, *höstvinter* med *senhöst*“ (Bergroth 1928, 309). Som jag senare kommer att visa har ordet i sverigesvenska dock inte bara en litterär betydelse.

Även om inlån via finlandssvenska är det sannolika när det gäller bruket av *vårvinter* i rikssvenska, behöver detta dock inte automatiskt utesluta ett direkt lån från finska eller samiska i de nordöstliga svenska och norska dialekterna.

4. ETT REKONSTRUKTIONSFÖRSÖK

Nationalencyklopediens ordbok (NEO) daterar ordet *vårvinters* historia i (riks)svenska tillbaka till 1856. Där ges dock ingen information om ordets finska ursprung.⁶ NEO syftar antagligen på följande belägg:

Dagarna gingo, det blef vårvinter, vår och slutligen sommar (Topelius [1856] Vint II 1881, 376; cit. SAOBArkiv).

⁴ Eventuellt kan excerpering av flera dialekttexter och framförallt i de olika dialektarkivens kortarkiv ge ytterligare resultat. Detta måste dock anstå tills vidare.

⁵ Som finlandssvenska betecknar jag den regionala riksspråksvarianten som talas bland de svensktalande i Finland, med östsvenska avser jag de svenska dialekter som talas i Finland och Estland.

⁶ I andra fall gör NEO detta, jfr. t. ex. *sauna* (HIST: sedan 1962, ’bastu’ av fi. *sauna* med samma bet.), *pojke* (HIST: före 1520, fsv. *poika* av fi. *poika* ’son, pojke’), *härk* (HIST: sedan 1873; av samiska *hierke* med samma bet.)

Det är även det första belägget på *vårvinter* i Svenska Akademiens ordboks samlingar (SAOBArkiv). Emellertid är detta inte det äldsta belägget som finns där. I en sammansättning finns ordet belagt två år tidigare:

[...] *alltid det herrligaste vårvinterväder dessa dagar [...]* (Ilmoni [förf. 1854] hos Heinricius 1912, 255; cit. SAOBArkiv).

I SAOBArkiv hittade jag en rad belägg på de fyra sammansatta årstidsnamnen; jag räknade dock långt fler belägg på *vårvinter* (85) än på *vårsommar* (20), *höstsommar* (10) eller *höstvinster* (13). Även Östergrens *Nysvensk ordbok* har förutom *vårvinter* (16) även belägg på *vårsommar* (3).

I moderna svenska ordböcker, t. ex. *Svensk ordbok* och *Bonniers svenska ordbok*, fann jag bara *vårvinter*. De andra uttrycken betraktas däremot i regel som finlandssvenska provinsialismer, jfr. artiklarna *höstsommar* och *höstvinster* i SAOB⁷. Enligt Collinders *Svensk ordnyckel* är *vårsommar*, *höstsommar*, *höstvinster* finlandssvenska provinsialismer. I Stenmarks *Finlandsvenska ord och uttryck* finns dock bara *höstsommar* och *höstvinster* som förklaras med 'sensommar' resp. 'senhöst'. Frånvaron av ordet *vårvinter* hos Collinder (1989) och Stenmark (1983) betingas förmodligen av dess förekomst i rikssvenska, varför ordet inte betraktas som en provinsialism. Att Stenmark (1983) inte heller tagit med *vårsommar* kan antingen betyda att ordet enligt författarens åsikt inte finns i finlandsvenska överhuvudtaget eller att det inte är ett specifikt finlandssvenskt uttryck. Möjligt är att han även anser *vårsommar* som ett rikssvenskt ord, jfr. Östergren (1972) där både *vårvinter* och *vårsommar* finns. Här återspeglas nog också de olika författarnas åsikt om vad som är en provinsialism och vad som inte är det. Som nämnts ovan förekommer endast *vårvinter* och *vårsommar* i Saxén (1904), medan Bergroth (1928) anför alla fyra orden.

Så vitt jag vet förekommer varken *vårvinter* eller *vårsommar*, *höstsommar* eller *höstvinster* som nordliga provinsialismer i svenska och norska ordböcker.

4.1. BELÄGGSAMLINGEN

I det följande kommer jag att försöka rekonstruera ordet *vårvinters* historia i svenska och norska utifrån de belägg som jag funnit. Jag kommer emellertid inte att bara koncentrera mig på *vårvinter*. Det är iögonfallande att – särskilt bland beläggen från SAOBArkiv – flera av de fyra sammansatta årstidsnamnen, om inte alla, kan förekomma i samma källa respektive hos samma författare. Hos t. ex. den finlandssvenske författaren Zacharias Topelius beläggs alla fyra sammansatta årstidsnamnen. Hans belägg är dessutom bland de äldsta överhuvudtaget.

Men även i sverigesvenska är beläggen på *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinster* inte så fåtaliga som man skulle tro. Som jag kommer att visa kan bruket

⁷ Som bekant har ord på v inte börjat publiceras.

av alla fyra sammansatta årstidsnamnen ha varit vanligare även i Sverige. Samtidigt kan man kunna fråga sig hur pass vanligt bruket av de fyra sammansatta årstidsnamnen är i nutida finlandssvenska. Även i finlandssvenskan brukas nog nästan bara *vårvinter* idag.

Källorna för de äldre beläggen utgörs nästan uteslutande av SAOBArkivs kortregister och Östergrens ordbok. Det äldsta belägget i SAOBArkiv är på *höstsommar*:

Det är min mening [...] att redan på våren [...] införskrifva de Böcker och Journaler, som kunde komma i fråga, så att med höstsommaren deras circulerande kunde påbörjas. (SPF 6, 1834, 469; cit. SAOBArkiv)

Det är intressant att Östergrens belägg på de sammansatta årstidsnamnen verkar vara hämtade framför allt ur sverigesvenska källor. SAOBArkivets belägg däremot härstammar till stor del från finlandssvenska källor.

Som redan omnämnts har jag även funnit belägg i SNOB och i DAUM. Dessutom finns belägg på *vårvinter* i orddatabasen Språkdata (<http://svenska.gu.se/sprakdata.html>).

Slutligen har jag även gjort ”fynd“ på olika websidor. Jag hittade ett stort antal belägg på alla fyra av de sammansatta årstidsnamnen både på finlandssvenska, svenska och norska websidor. Sidorna – bl. a. personliga eller officiella hemsidor (företag, föreningar, turistburåer, kommuner etc.) och netpublikationer (dikter, recensioner etc.) – är i regel inte äldre än några år. Trots att det framförallt är fråga om otryckta källor, representerar sidorna icke desto mindre det nutida språket. Enligt min mening ger dessa belägg goda uppgifter om ordens bruk idag.

I följande skall ett urval belägg redovisas.

a) VÅRVINTER SOM DEN ”NORMALA“ ÅRSTIDSBETECKNINGEN

Framför allt i finlandssvenska källor är de fyra sammansatta årstidsnamnen de vanliga, d. v. s. omarkerade, benämningarna på mellanårstiderna som brukas i stället för *sensommar*, *förhöst* o. dyl.:

År 1653 [...] skall [...] Pesten hafva under höstsommaren [...] i Stockholm [...] (Ilmoni *Bidrag till Nordens Sjukdomshistoria*, 1849; cit. SAOBArkiv).

Han (Karl XII) [...] företog [...] på vårvintern 1716 ett fälttåg i Norge, hvilket doch misslyckades (Schybergson *Finlands historia*, 1889, 34; cit. SAOB).

Af alt att döma har mordet skett redan på höstsommaren, ty liket befann sig redan i upplösningstillstånd. (NPress (Hfors) nr. 320, 25/11 1895, 2; cit. SAOBArkiv).

Möjligen går konceptionen tillbaka till höstvintern 1827. (Estlander 1902; cit. SAOBArkiv).

Hos några finlandssvenska författare kan flera eller t. o. m. alla fyra av de sammansatta årstidsnamnen förekomma:

Vintern utsträcker sitt välde till halfva året. November, December, höstvinter, Januari, Februari, högvinter, Mars, April, vårvinter [...] (Topelius Finl. i 19 sekl., 1893, 17; cit. SAOBArkiv).

[...] emedan det annars varit oförklarligt huru några bland dessa Floras älsklingar sedan hunnit så långt under Finlands svala vårsommar. (Topelius Vint II,1, 185,: 331; cit. SAOBArkiv).

När moskoviten med stor hästmakt bröt in i landet [...] hvilket skedde på höstsommaren år 1702. (Topelius Vint I, 1859, 234).

I svenska och norska källor förekommer *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinter* nästan enbart i samband med ”nordlig miljö”. Även i dessa belägg är de fyra sammansatta årstidsnamnen de vanliga benämningarna för mellanårstiderna:

På höstvintern 1907 iaktogs en flock (rapphöns) på ca: 10–12 individer [...] 100 km – 13 mil norr om Torneå. (Munsterhjelm i Fauna o flora, 1909, 303; cit. SAOBArkiv).

Den (bond-, prest- eller arbetarhustrun i Kiruna) kunna ge besked, hur bra det är för skafferiet att ha renslagten på höstvintern att lita till. (Södergren i Läsn. f. sv. folket, 1910: 246; cit. SAOBArkiv).

Under vårvintern 1909 var [i Gällivare] skarföret särdeles långvarigt och skaren synnerligen hård (Lundkvist i Vet.A.Årsbok 1912, 231; cit. SAOBArkiv).

Äfven denne art förekom parvis här och hvar rundt Tromsö våren 1910, och vårvintern (mars) 1911 iaktog jag den också innanför Senjen tämligen allmänt. (Munsterhjelm i Fauna o flora 1916, 205; cit. SAOB).

Vårsommar på Tjiddjak-fjället år 1912. (Rensund, 1965)

Haustsommar i reinfjellet. (Torvald 1979)

En gång för länge sedan [...] åkte hela familjen upp mot norr för att hälsa på mormor, som bodde i en fin vit villa i Vindelns [...]. Naturen blir på dessa breddgrader påtagligt, rent påträngande, vacker. Kanske särskilt om man befinner sig vid Vindelälven, i tidig vårsommar [...] (<http://home3.swipnet.se/~w-33262/grodor.htm>)

Samma betydelse återfinns också i belägg från norrlandsförfattare:

Vårvintermete på is med pimpel (Arbman Troll-Anna i Bäckmon, 1902; cit. Östergren).

Det var på vårsommaren jag kom ditupp. (Bergqvist⁸; cit. Östergren)

Detta var på höstvintern 1867. (Högberg Baggbölingar 2, 1911, 68; cit. SAOBArkiv).

Det finns flera belägg som förekommer i beskrivningar om samer, bland andra av den inflytelserika arkeologen och etnologen Ernst Manker:

⁸ Bergqvist, Olof (1862–1940), född i Värmland, blev pastor i Gällivare 1892. ”B. intresserade sig i hög grad för den lapska befolkningen. Han var med i arbetet på en lapsk övers. av Nya testamentet och utgav 1906 tills. med Fr. Svenonius samlingsverket ’Lappland, det stora svenska framtidslandet’, vari lapparnas etnografiska, religiösa och sociala förhållanden sakkunnigt skildras.“ (SvMKv)

Hans far hade varit en renlapp, men mist alla sina renar en vårvinter [...] (Läsn. för folket, 1897, 191; cit. SAOBArkiv).

Lapparna ha dock klagat öfver, att det har varit svårt att hålla ihop renhjordarna, särskilt under höstvinteren. (Vet.A Årb, 1912, 267; cit. SAOBArkiv).

I njallen stuvade man in ... renkroppar, när man skulle flytta neråt vinterlandet, och återfann dem frusna och sålunda väl konserverade, när man på vårvintern återkom. (Manker 1941, 43)

Det finns även flera yngre svenska och norska belägg där de sammansatta årstidsnamnen förekommer i beskrivningar på (eller kanske av) samer.

En höstvinter kom han på buföringsfärd nedåt landet med sin talrika renhjord och de långa rajorna av akjor [...] En annan höstvinter hade Snor-Anta på sin buföringsfärd kommit till en av de större byarna i östra delen av Åsele socken. (Pettersson 1999)

[...]en lei eller flyttesone som benyttes om høsten og/eller höstvinteren på tilbakeflyttingen til vinterområdet. [...] Höstvinterbeite I. Intensivt brukte områder, som ofte pakkes til med snø og blir utilgjengelige for reinen utover vinteren. Höstvinterbeite II. Spredt brukte områder for samme periode som I. (Databeskrivelse: Reindrifft)

[...] vårsommar [...] höstsommar [...] höstvinter [...] vårvinter [...] (http://www.fjallen.nu/sapmi/ren_aret.htm)

[...] Videre poengterer Villmo at sammenbindingsområdet [...] er et viktig oppsamlingsområde under samlingen av rein på vårvinteren og før flyttingen tar til (http://www.stortinget.no/stid/1996/s970408-01.html).

Samerna [...] har åtta årstider: Vinter 25/12-28/2, Vårvinter 1/3-14/4, Vår 16/4-26/5⁹, Vårsommar 27/5-14/7, Sommar 15/7-19/8, Höstsommar 20/8-19/9, Höst 20/9-18/10, Höstvinter 19/10-24/12 (http://weather.als.edu.stockholm.se/sokrates/folkaret/arstiderna.htm)

Samerna skiljar året i åtta årstider. (Daelvie Vinter Gijredaelvie Vårvinter Gijre Vår Gijregiesie Førsommar Giesie Sommar Tjaktjegiesie Sensommar Tjakte Höst Tjaktjedaelvie Höstvinter) (http://www.dorotea.se/byar/borgafjall/arstiderna.html).¹⁰

Även i några samiska ordböcker förekommer de sammansatta årstidsnamnen, även om inte alltid konsekvent:

(g'ijre//daalvie) 'Frühlingswinter'; (g'ijre//giessie) 'Frühlingsommer'; (tjaktje//daalvie) 'Herbstwinter' (schw. Dial. [sic!] 'höstvinter'); (tjaktje//giesjie) 'Herbstsommer', (schw. Dial. [sic!] 'höstsommar') (Hasselbrink 1985).

(gijre-daelvie) 'vårvinter'; (gijre-giesie) 'vårsommer'; (tjaktje-dealvi) 'tidlig på vinteren'; (tjaktje-giesie) 'siste del av sommeren, sensommer' (Bergsland/Magga 1993).

⁹ Den 15/4 saknas i källan.

¹⁰ Det är intressant att i de två sista beläggen förekommer *vårvinter*, *vårsommar*, *höstsommar*, *höstvinter* den ena gången, men *vårvinter*, *førsommar*, *sensommar*, *höstvinter* en annan gång.

(*kitā-kiessē*) 'vårsommaren, försommaren / Fröhssommer, Vorsommer'; (*kitā-kiessē-jåhtulahka*) 'vårsommarsflyttning'; (*kitā-tal've*) 'vårvinter /

"Frühjahrswinter"; (*kitā-tal've-jåhtulahka*) 'vårvinterflyttning'; (*tjaktja-kiessē*) 'höstsommaren / "Herbstsommer", Nachsommer, Spätsommer'; (*tjaktja-tal've*) 'höst-vinter, förvinter / "Herbstwinter", Vorwinter'; (*tjaktja-tal've-jåhtulahka*) 'höstvinterflyttning'; (*tjaktja-tal've-ätnam*) 'höstvinterbetesland' (Grundström 1954)

(*gidadál've*) 'vårvinter'; (*gidagiessē*) 'vårsommar, försommar'; (*čak'čadál've*) 'höstvinter, förvinter'; (*čak'čagiessē*) 'sensommar' (Korhonen 1979).

(*gidādálvi*) 'vårvinter' (Balto 1997)

(*gidādálvi*) 'vårvinter'; (*čakčadálvi*) 'höstvinter, den første vinterperioden om høsten, perioden i overgangen høst og vinter' (Kåven 1995)^{II}

Vid ett par tillfällen förekommer *vårvinter* som den omarkerade årstidsbeteckningen även i svenska eller norska belägg som inte kan knytas till Nordskandinavien.

(*Per Brahe*) kom på *vårvintern* 1626 till Sverige. (Wieselgren *Bilder o Minnen*, 1889 (förf. 1880), 222; cit. SAOBArkiv).

Dens inre förlopp erbjuder [...] en ej ringa likhet med riksdagen från vårvintern (1. Sv. Riksd. I.3, 1933, 174; cit. SAOBArkiv).

Til dømes vart det, utover vårvinteren, tydeleg og klart at vestmaktene tok sikte på å skapa ein situasjon [...] (Skodvin *Striden om okkupasjonsstyret i Norge*, 1956, 67; cit. SNOB).

De ödesdigra vårvintermånaderna 1940 (Hägglöf *Svensk krigshandelspolitik*, 1958; cit. Östergren).

Bakgrunnen for denne prosjektoppgaven er ulike reaksjoner fra media, lokalbefolkning og politi vårvinteren 1995 [...] (Andersen, Onsager)

I motsats till finlandssvenska verkar dock i stort sätt bara *vårvinter* förekomma som den omarkerade årstidsbeteckningen för mellanårstiden i sverigesvenska och norska.

b) VÅRVINTER I SKÖNLITTERATUREN

Bland de äldsta beläggen på *vårvinter* i SAOBArkiv finns två av Strindberg:

Börjandes i Wermland och Dalarne i vårvintern, Skåne på våren och så vidare. (Strindberg *Brev* 5, 1885, 214; cit. SAOBArkiv).

Tänk, att kunna pensla upp ett grönskande landskap nu midt i denna förfärliga vårvinterns dimma. (Strindberg *TjgfS* 2, 1886, 278; cit. SAOBArkiv).

^{II} Nielsen (1979) ger dock bara förklaringarna 'forsommer', 'eftervinter', 'forvinteren' och 'eftersommeren'.

Yngre belägg ur (sverige)svensk skönlitteratur är t. ex.

Det blir kallt och ruskigt att gå ute och vänta, för det är bara vårvinter ännu. (Lagerlöf Holgersson, 1906; cit. Språkdata).

[Hans ansikte,] slitet som det var av vårvintervind och ålders oro (Runeborg *De bländade*, 1964; cit. Östergren).

Det var vårvinter och utanför det stora huset rasade stormen. (Westberg *Walters hus*, 1946; cit. Språkdata).

De båda äldsta beläggen ur SAOBArkiv på *vårvinter* i dikter är från 1954:

... lätt förförd i vårvinterns sista hö / när fötterna är kalla av regn... (Lundkvist "Skatan" *BLM* 1954, 8; cit. SAOBArkiv).

*Detta är ensamheten i en vårvinter/ då aspens knoppar aldrig luddas.// Detta är medelålderns ensamhet/ i en vårvinter vars bruna/ och pockande dagar den skyggar för.// Inte den unga ensamheten/ som väl kryper ihop i vrår och ylar [...] (Vennberg "Kärlek i medelåldern" *Synfält* 1954, 28; cit. SAOB).*

Två belägg (*vårvinterunge*, *vårvinterkyla*) finns vidare i Delblanc (*Nattresa*, 1967, 24 resp. 91; cit. SAOBArkiv).

Vårvinter förekommer flera gånger i skönlitteraturen. I många tillfällen är det emellertid en frågan om hur litterärt uttrycket verkligen är i t. ex. följande svenska och nynorska belägg:

Det var ännu nästan vinter när hon dog. Det var en tidig vårvinter. (Gyllensten *Huvudskallebok*, 1921; cit. Språkdata).

Det gjekk berre nedover med han Anders, og ein dag utpå vårvinteren slokna han. (Blix *Hemming på Holmen*, 197, 63f.; cit. SNOB).

Rekar-Olof kom traskande ein dag ut på vårvinteren (Holth *Kornet og freden*, 1955, 190; cit. SNOB).

Även i de sista beläggen handlar det enligt min mening snarare om en omarkerad årstidsbeteckning.

Jag vill även nämna att *vårvintern* uppenbarligen inspirerat många – mindre eller större – konstnärer. Vid mina efterforskningar stötte jag på t. ex. fotografier, grafikblad, dikter, sånger och tavlor med titeln "*Vårvinter*".¹²

Ordet *vårvinter* förekommer även i finlandssvensk skönlitteratur. Inget belägg visar dock på ett uttalat litterärt bruk av ordet. Tvärtom pekar just förekomsten av alla de fyra sammansatta årstidnamnen hos finlandssvenska författare (som Topelius, Tavaststjerna m. m.) på den omarkerade betydelsen.

¹² Ett av de kanske mer kända konstverken bland dessa är den svenska landskapsmålaren Axel Edvard Johan Rosenbergs tavla med motiv från Stockholmstrakten.

Intressant är att årstiden som Strindberg och andra beskriver inte alls är särskilt vacker, vilket stämmer helt överens med flera av informanternas utsagor om *vårvintern* som en snarast ful årstid (se ovan).

c) DEN "FEMTE ÅRSTIDEN"

Det är kanske i den här gruppen av belägg som *vårvinter* skulle kunna betecknas som en femte årstid. Det finns en rad belägg på *vårvinter* i samband med friluftsliv och turism i en vidare bemärkelse. Beläggen påträffas allt oftare i yngre källor. I motsats till den "litterära" *vårvintern* verkar det här handla om en uttalat vacker årstid. Det är denna årstid som enligt nordsvenska informanternas utsagor ofta kan förknippas med friluftaktiviteter såsom skidturer, skoteråkning, pimpelfiske m. m.

Från de ödsliga vidderna glider jag på skidorna ner mot skogen en vårvinterkväll. (Idr.Bl., 1935 nr. 26, 12; cit. SAOBArkiv)

Skidturist i Sälenfjäll. Vårvintersport i Sälen. (TSvLärov., 1940, 84; cit. SAOBArkiv).

Vårvintertur i norra Lappland (långtur) (turist, 1966; cit. Östergren).

Frå no av vil berre ei handfull spesialinteresserte oppsøkja dei kvite viddene – men dei går ti gjengjeld ein svært spesiell sesong i møte – nemlig vårvinteren i høgfjellet, i tida april/mai. [...] Den som ein gong har opplevd den særreigne vårvinteren i høgfjellet vill aldrig avslutta vintersesongen andre påskedag – men venda tilbake til viddene gong etter gong – så lenge det finns den minste, vesle flekk av råtten vårsnø å dra skiene på. (Driva 41, 5, 1983, 1–3; cit. SNOB).

Vårvinter – Islossning, ett skådespel då vinterns hårda tyglar släpper greppet. Skidturer i skogslandskap och på vidsträckta myrmarker. Övernattning i kåtor och skogskojor. Pimpling i vårsolen (<http://www.algonet.se/~urmito/>).

Det finns också belägg där *vårvinter* rentav betyder 'turistsäsongs':

2 och 4-bäddsstugor [...] Öppet: vårvinter och sommar. (Kutjaure Västända, Lars-Anders och Maria Utsi Västra strand, 982 60 Porjus) I: *Turism i Jokkmokk AB* (<http://www.turism.jokkmokk.se/mat/camp.shtml>)

Under vårvinter- och sommarsäsongen samt hösten är Viltkåtan öppen. (Tärna Vilt AB Joesjö, <http://www.tarnavilt.se/bakgrund.html>)

5. RESULTAT

Jag har betecknat *vårvinter* som 'markerad' i grupp b) och c) ovan, eftersom årstiden enligt min mening står utanför den normala årstidsindelningen där övergångsårstiderna betecknas som *senvinter*, *försommar*, *sensommar* etc. Jag tror inte att *vårvinter* förekommer i rikssvensk litteratur "enär lämpligt substitut saknas" (Bergroth 1928, 309). I motsats till Bergroths (ib.) antagande brukas *senvinter* (eller *förvår*) faktiskt ofta istället för *vårvinter* såsom *sensommar*, *förhöst* etc. brukas för de andra övergångsårstiderna. Men ordet *vårvinter* är inte helt synonymt med *senvinter* (resp. *förvår*): medan *senvinter* är den vanliga

(omarkerade) beteckningen för övergångsårstiden, syftar *vårvinter* samtidigt på något speciellt i denna årstid.

I de nordliga områden är *vårvinter* en årstid som förenar de goda egenskaperna hos vinter (snö) och vår (värme, ljus). I Mellan- och Sydsverige däremot verkar övergången mellan vinter och vår inte vara särskilt vacker. Betydelsen av *vårvinter* är nog snarare 'ingen riktig vinter längre, ingen riktig vår än'. Det är denna betydelse som påträffas också bland de litterära beläggen.

5.1. VÅRVINTER SOM PROVINSIALISM I SVENSKA OCH NORSKA

I grupp a ovan däremot måste *vårvinter* betraktas som den omarkerade beteckningen för övergångsårstiden mellan vinter och vår. Alla övergångsårstiderna betecknas här reguljärt med sammansättningarna: *vårvinter*, *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinster*.

De sammansatta årstidsnamnen kan inte bara betraktas som finlandssvenska provinsialismer. Beläggen på *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinster* med anknytning till den nordliga delen av Sverige visar att de sammansatta årstidsnamnen förekommer som omarkerade beteckningar för årstiderna även där. De sammansatta årstidsnamnen finns belagda också i norska, fast beläggen är långt färre.

I svenska och norska beläggs framför allt *vårvinter*. De andra sammansättningarna verkar förekomma allt mindre ofta med tiden. Inte minst ordet *vårvinter* i den omarkerade betydelsen som redovisades i den första gruppen belägg skulle kunna betraktas som en provinsialism i svenska och norska.

Emellertid tycks bruket av *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinster* bli mindre vanligt även i dagens finlandssvenska:

Maj och juni är bästa tid för trolling av östersjölox och öringen hugger bäst under vårvinter och senhöst. [...] Vårvinter och senhöst är havsöringen som mest på hugget. (http://www.info.aland.fi/Text/Fiske/fiske_sve.htm)

Ett år på en pälsfarm indelas i sex perioder enligt pälsdjurens livsrytm och farmarens arbeten: Vårvinter, vår, sommar, höst, senhöst, vinter (http://www.stkl-fpf.fi/r_turkisvuosi.htm)

5.2. LÅNORDET VÅRVINTER

Det råder inget tvivel om det finska ursprunget för *vårvinter*, *vårsommar*, *höstsommar* och *höstvinster* i de östsvenska dialekterna. Med all sannolikhet är dessa ord översättningslån från finska även i nordsvenska och nordnorska. De fyra sammansatta mellanårstiderna skulle därmed brukas över hela språkkontaktområdet mellan nordgermanska och finska. Språkkontaktsituationen karakteriseras av finnarnas assimilering och därmed deras språkskifte till svenska

respektive norska.¹³ De fyra sammansatta årstidsnamnen i dialekterna inom kontaktområdet är ett resultat av detta språkskifte. De ger exempel på lexikalisk interferens i de assimilerade finnarnas nya modersmål.

I Nordsverige och Nordnorge kunde även samisk interferens komma i fråga, jfr. följande samiska belägg:

Vår mor har sydd så mange fine samiske klær til oss, og vi fant på at nå skulle noe av dette fotograferes. Det her var hjemme i Sirbma på vårvinteren 1991. (Somby)

For å begynne med vårvinteren så benyttes de områdene som først blir flekkbare [...] Utover vinteren går reinen mer samlet, før vårvinteren kommer og reinen utnytter - bievla- [...] (Bals)

Tjaktjadálvve. Höstvinter. (Kuoljok 1998)

Extra festligt i Jokkmokk. Vårsommar är examenstid. I Jokkmokk tog hela sexton sameungdomar studenten [...] (SF 5/98)

Beläggen på de sammansatta årstidsnamnen i beskrivningarna av den samiska renskötseln tillsammans med ad-hoc översättningar från samiska som i ordböckerna (se ovan) tyder dock på en annan inlåningsprocess. Här är det skandinaver som översätter de samiska orden. Det är svårt att förutsäga om de sammansatta årstidsnamnen i norska och svenska kommer att etableras på detta sätt. Men det skulle i så fall inte vara fråga om samiska interferenser. Orden skulle i stället inlånas med det nya konceptet, i detta fall den samiska årsindelningen med sammansatta namn för övergångsårstiderna. Det handlar alltså om samma inlåningsprocess som hos ord såsom *nojd* 'samisk shaman' eller *siida* 'grupp renflyttande same, sameby'.

I den litterära betydelsen har *vårvinter* troligen lånats från finlandssvenska. Förmedlare bör ha varit den finlandssvenska litteraturen. Att just *vårvinter* inlånades men inte de andra sammansättningarna beror nog på förkärleken för detta finlandssvenska ord hos någon enskild författare. Om beläggen från Strindberg verkligen dokumenterar de äldsta litterära bruket av *vårvinter* vet jag inte.¹⁴

Senare verkar *vårvinter* ha brukats allmännare. Ordet förekommer flera gånger i Norrlandsberättelser, natur- och reseskildringar, i turistiska årsböcker m. m. Kanske gav man berättelserna på det sättet lite norrländsk kulör. Både bruket av *vårvinter* i skönlitteraturen och som provinsialt ord kan ha bidragit till spridningen av den betydelse som verkar vara den allmänna idag.

¹³ Man skulle egentligen tala om ett 'historiskt' språkkontaktområde här. Skogsfinnarnas respektive kvänarnas assimilering är idag ett faktum. Efter de svenska kolonisternas spridning i Östfinland och assimileringen av finnarna i dessa områden under de sista århundradena är situationen idag en annan: den aktuella situationen i det östsvenska dialektområdet karakteriseras snarare av assimilering av de svensktalande.

¹⁴ Intressant att nämna är kanske att Strindbergs första hustru Sira von Essen hade finlandssvenska föräldrar, fast hon föddes i Stockholm. Hon gifte sig med Strindberg 1877.

Även i Nordnorge verkar *vårvinter* brukas allmänt. I norska saknas dock litterära belägg, vilket torde vara förklaringen till att ordet (enligt ordböckerna) inte införlivats i de norska standardspråken.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Almhult, A., 1955: *Ord att förklara. Svenska och främmande ord*. Stockholm.
- Andersen, O.; Onsager, C.: *Fordeling av klauvvilt i kulturlandskap og indre skogtrakter brukt av ulv*. (utan årtal, cit. <http://www.ostforsk.no/fam/OddGeirAndersen/hovedoppgave.html>).
- Bals, A.: *Reindriftens årssyklus* (utan årtal, cit. <http://www.ekodata.net/rein/tekst/okologi.htm>).
- Balto, R.R. (red.), 1997: *Norsk-samisk skoleordbok. Dáru-sámi skuolasátnegirji. Kárášjohka*.
- Bergroth, H., 1928 (2:a, rev. och tillök. uppl.): *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors.
- Bergsland, K.; Magga, L.M., 1993: *Áarjelsaemien-daaroen baakoegærja. Sydsamisk-norsk ordbok*. Alta.
- Bokmålsordboka. Definisjons- og retskrivningsordbok*, 1986 (2:a uppl.). Bergen, Oslo, Stavanger, Tromsø.
- Collinder, B., 1989: *Stora ordboken. Svensk ordnyckel*. Stockholm.
- Databeskrivelse: Reindrift*. utg. av SOSI-sekretariatet, Statens kartverk. (utan årtal, cit. http://www.statkart.no/standard/sosi/html_3/del2_3/07m_rein.htm).
- Grundström, H., 1946–1954: *Lulelappsk ordbok*. København.
- Grundström, A., 1990: *Förr i tin – där hem i byn. Kåserier på sorseledialekt*. Umeå. (cit. <http://www.ideum.se/rgm/ansgar/7.htm>).
- Hasselbrink, G., 1981–1985: *Südlappisches Wörterbuch*. Uppsala.
- Heinricius, G., 1912: *Anteckningar om Immanuel Ilmoni enligt brev och dagböcker*. Helsingfors.
- K. K. C.: *Vårvinter (Torsdag 17 april 1996)* (<http://www.castberg.com/spy/april.html#9>).
- Karlsson, A.-M.; Constenius, T., 1997 (2:a uppl.): *Rennäringen i Sverige*. Jönköping.
- Kåven, B.; Jernsletten, J.; Nordal, I.; Eira, J.H.; Solbakk, A., 1995: *Sámi-dáru sátnegirji. Samisk-norsk ordbok*. Kárášjohka.
- Korhonen, O. 1979: *Bákkogir'je julevusámes dárrui, dáros julevusábmái bákkogir'je. Lulesamisk-svensk, svensk-lulesamisk ordbok*. Uppsala.
- Kuoljok, A. I., 1998: "Tjaktjadálvve. Höstvinter." I: *Ulldevis ja ietjá juojggusa* (CD Nummer AIKCD-198).

- Malmström, S.; Györki, I.; Sjögren, P.A., 1996 (5:e rev. uppl.): *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm.
- Manker, E., 1963: *De åtta årstidernas folk*. Göteborg.
- Manker, E., 1941: "Lapparna kring Suorvasjöarna. Forskningar i övre Lule älvadal." I: *Ymer* 61. 25–59.
- NE = *Nationalencyklopediens ordbok*, utarbetad vid Språkdata (Göteborgs universitet). 1995–1996. Höganäs.
- Nielsen, K.; Nesheim, A., 1979 (2:a uppl.): *Lappisk (samisk) ordbok: grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Oslo.
- Nynorskordboka Definisjons- og retskrivningsordbok*. 1986. Oslo.
- Pettersson, O.P.: "Gamla byar i Vilhelmina." I: *Fjällämmeln –99. Informationer och händelser i Voymådalen*. utg. av Dikanäs Bygdeförening. Vecka 36–37 (cit.<http://www.slit.net/dikanas/fjallammeln/index36-99.htm>).
- Rensund, L., 1965: "Vårsommar på Tjiddjak-fjället år 1912". I: *Norrbottnen* 1964–65. Luleå. 217–226. (cit. LIBRIS-biblioteksök)
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*, Svenska Akademien (utg.), 1893. Lund.
- SAOL = *Svenska akademiens ordlista över svenska språket*. 1998 (12:e uppl.) Stockholm.
- Saxén, R., 1904: "Finländsk svenska". I: *Finsk tidskrift* 56. Helsingfors. 299–314.
- SF = *Samefolket*, utg. av Stiftelsen Samefolket. Östersund.
- Somby, A. (personlig hemsida, <http://www.jus.uit.no/ansatte/somby/gavtiin04.html>).
- Stenmark, H., 1983 (3:e uppl.): *Finlandsvenska ord och uttryck*. Stockholm.
- Svensk ordbok*, utarbetad vid språkdata (Göteborgs universitet) 1986. Göteborg.
- Svenska ord med uttal och förklaringar*. 1999. Stockholm.
- SvMKv = *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. 1–8. 1942–1955. Stockholm.
- Torvald, S., 1979: *Haustsommar i reinfjellet*. Trondheim. (cit. LIBRIS-biblioteksök).
- Vendell, H., 1904: *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors.
- Wessman, V.E., 1925–1932: *Samling av ord ur östsvenska folkmål*. Tillägg till H. Vendells ordbok över de östsvenska dialekterna. 1–2. Helsingfors.
- Östergren, O., 1919–1972: *Nysvensk ordbok*. Stockholm.